

FRIESE DIJKEN

Wat zou Friesland zijn zonder dijken? Wat zou Friesland zijn zonder boeken over dijken. Tot 1954 heeft Friesland het moeten doen zonder boeken over dijken die een panoramisch overzicht boden. Tot 1954 het Standaardwerk van Rienks en Walther onder de naam Binnendijken en Slieperdijken uit kwam. Zo uitgebreid dat het wel het hele evangelie leek. De twee ingenieurs hadden voor dit werk vrijwel alle vindbare akten, oorkonden en reglementen gebruikt die er waren te vinden. Het was in de oorlog duidelijk minder druk met werk en er was gebrek aan materialen voor het onderhoud van dijken, zijlen bruggen en wat dies meer zij. De heren hadden daardoor wel wat tijd over om in de archieven te neuzen. Hun werk na 1600 is zonder meer vlekkeloos te noemen. Maar voor 1600 waren er wel enige vraagtekens te plaatsen en in de loop der tijd rezen die voor de vroege periode meer en meer. In de eeuwen dat de waterbeheersing en de zeekering voornamelijk afhankelijk van Boeren en kloosters bleef op zeker punten heel wat in het duister. In de akte van Klaarkamp uit 1437 is naast het door hen behandelde Leppa-gebied ook sprake van de afwatering van Ferwerderadeel. Maar dat hebben de heren, zich door enthousiasme voor Klaarkamp en het Leppa gebied geboeid, vergeten, zelfs in het geheel niet genoemd.

Nu is er sinds kort een verbluffend mooie en uitgebreide herdruk van het werk van Rienks en Walther in een prachttuitvoering verschenen. Met meer originele kaarten, die ontbreken in het origineel helemaal, en met foto's in kleuren. Maar ook met de projekties van de tekeningen van de ingenieurs op de karten van het "Actuele Hoogtebestand van Nederland" of het "ahn". Die tekeningen zoals ik onlangs hoorde ten huize van ir. S. de Boer, oud provinciale waterstaatsman waren gemaakt door Rienks zelf in de achterkamer van het door hem bewoonde huis Leek het werk in 1954 nog goud, in de loop der tijden was dat wel wat aangeslagen geraakt en dof geworden. Door vondsten en constatering van diverse werken in het veld en bijvoorbeeld de voormalige middelzee. Deze uitgave heeft de kaartjes van ir. K.A. Rienks als een "overlay" over het beeld van de "ahn" heen gelegd. Het geeft weer een fris en biologerend beeld van Friesland, zijn dijken en zijn landschap. Een hebbedingetje voor fijnproevers.

Nu zal het een klein aantal mensen die bekend zijn op het gebied van de tegenwoordige en oude waterstaat bekend zijn dat de datering van de oudste dijken, zeker als het om zeekeringen gaat nogal vroeg worden geschat. Op pagina 25 en de kaart er naast wordt aangenomen dat die kaart het beeld geeft van de bedijking rond het jaar 1300. Van die kaart neem ik even de oostkant. De dijken De Walle van Beets en die van Terwispel deels Walle, deels Ouddijk geheten, is bijzonder speculatief. Indirect valt aan te voeren dat de Walle van Beets nà de Oude Leppedijk moet zijn gemaakt. En die dateerde van 1456. "Dij nije dyck dy Opstera en Smallingera bijtwisken hadde," schreef Van der Molen in "Opsterland". Maar deze auteur zag zelf niet dat hij heer een gloednieuwe dijk besprak. Maar de verbinding van de dorpspolders van Terwispel en Beets met de Heugedyk onder Terwispel en Langezwaag is zeker niet van 1300. Reinold van Burmania werd gedwongen de Heugedijk van Gorredijk tot Langezwaag maken, om door de vervening snel en massaal vrij komend veenwater te keren, dat de Lege Midden van Friesland sterk zou benadelen. De verbinding van deze dijk, waarin minstens 2 schuiven werden gemaakt om de afwatering te regelen kan daarom ook al moeilijk in 1300 aansluiten op de Scheltingadam. in Luinjeberd waar pas in 1453 sprake is. Is het een wonder dat de duiker in de Buitenposter Meiden tot nu toe het enige waterstaatkundige werk is, dat we wel rond 1300 kunnen dateren. En dat was dan in een geheel onbevolkt gebied, waar de Oude Ried door opslibbing een wal had doen ontstaan, waardoor de afwatering gehinderd werd. Het kaartje lijkt me minstens een eeuw te vroeg gedateerd.

Er is een reden voor die vroege datering: het Schoutenrecht waarin sprake is van dijken en bewaking ervan werd tot nu toe in de 12^e eeuw gedateerd. Daar zijn nòp dit moment publikaties over, die dat sterk in twijfel trekken. Onder meer op de erin voorkomende trits munten Pond – Ons – Penning, die niet voor 1358, tegelijk in omloop waren. Die Penning werd hier in Friesland later

Clinckert genoemd. Het Fries muntboekje wist zelfs de onderlinge waarde van de munten te bepalen: de verhouding was 20 groot, tegen 16 groot, tegen 12 groot. Van die kennis hebben de samenstellers van het boek FRIESE DIJKEN geen gebruik gemaakt. Ik kan daar wel in komen. Anders had alles veranderd moeten worden. En dan was er de eerste vijf jaar geen boek verschenen. Wat me aan de overzichtskaarten bij elk nieuw deel ook stoort is het feit dat Westergoo gen enkele keer als een eiland is aangegeven. Hoer geeft men alleen het stuk tot Bozum als bevaarbaar, terwijl, zo is te deduceren uit een van de “ahn” kaarten dat de Boorn niet noordwaarts liep, maar bij Rauwerd de weg naar Sneek en Bolsward nam onder de naam Marne. Maar het noordelijke deel lag rond 1300 ook nog open. In het Charterboek staat namelijk een brief van de kloosterhoofden van Oostergoo afgedrukt dat zij niet met de plunderingen van Westergoo in Holland hebben meegedaan. Zij waren, schreven ze, van die schurken gescheiden door een zee, die ze de Burdine noemen. Voeg daar nog bij de ontdekking van het schip van Tirns, dat in de 13^e eeuw is vergaan, door een sterke stroom meegesleurd. Saillant detail: het schip lag binnen de dijk die het boek zo braaf al in 1300 laat bestaan. An dit geval is vrij veel ruchtbaarheid gegeven, het verbaast ma dat het boek hier niet van spreekt.

Pagina 114 begint met de polders die de Hemmen worden genoemd. Enige relatie met de Hemdijk, die in de lengte door Wonseradeel loopt wordt niet opgemerkt of beschreven. Die Hemdijk is een van de drie grote dijksystemen die Westelijk Friesland rijk is. Deze schijnt gemaakt te zijn om de Hemmen achter die dijk, bij een eventuele overstroming vanuit de Zuiderzee, de achtergelegen landen te vrijwaren van schade. De reden zal zijn geweest dat ze lager lagen en een moeilijker afwatering hadden. Wat me dan op de overzichtskaart wel weer genoeg doet, is, dat de Fûkdyk onder Irnsum hier weer gewoon de Fûkwei een agrarische weg is geworden. Dat enthousiasme wordt weer teniet gedaan door de “overlay” van de kaart van Kollumerland over de “ahn”. Waar in het inleidende deel precies de inpolderingen grotendeels door Gerkesklooster gedaan, worden beschreven, dat wordt dit hier weer teniet gedaan met rode kartellijntjes, die dijken moeten suggereren die er nooit zijn geweest. Laat het linkeroog niet weten, wat het rechteroog heeft gezien. Maar ook de nogal schetsmatige topografie van Binnendijken wordt gevolgd. Hier wordt wel mooi de dijk van Kollum naar Pieterzyl aangegeven. Maar De Leegte word hier aangezien voor het “Oog”, maar Oog lag over de Lauwers en werd pas later in de Westerwaard opgenomen. Op de kaart op pagina 129 voor de dijken boven Stiens, wordt weer dezelfde projectie gebruikt. De oude kust wordt daar inderdaad schoorwal genoemd. De terpen liggen er in 2 rijen, langs de Lege Hearewei en langs de Hege Hearewei. Maar om daar nu ook nog een dijk op te willen maken lijkt me te veel van het goede. De schoorwal was op zich hoog genoeg. Hebben deze mensen die toch met een verbeterde, geactualiseerde versie van de waterstaatsgeschiedenis menen te komen, onder aan het overzichtskaartje dat Tirns op een uitstulping van het oudland ligt? En dat die uitstulping en de dijk naar Syltsje State en verder naar Folsgare, de Ringdijk heet? Dat hier een heel oudere polder lag, is hun ontgaan. Een blik op de kaart van Schotanus van 1716 en er verschijnt een antieke polder voor het verbaasde oog van de onderzoeker. Het had dè vondst van de laatste 80 jaar op dijkengebied kunnen opleveren.

Op pagina 178 op een overzichtskaart valt te zien dat de polder waarin Oldeklooster lag, omgeven is met een zeedijk. De Sjungadyk en de Slachte worden als dusdanig aangegeven, maar de zuidelijke dijk, de Marnedijk, die qua type en makelij ouder is (zie Veldschattingen, door auteur dezes) wordt als secundaire dijk aangegeven. De vraag is nu: Werden de landen rond Oldeklooster beschermd tegen het zeewater van de polder, de oorspronkelijke Dieperde Hem, of werd de polder beschermd tegen de zee van land aan weerszijden? Reden om een deel van de binnendijk de Slachte te promoveren tot zeedijk lijkt me er in het geheel niet te zijn. Overigens, de naam Dieperde Hem voor deze polder is ook niet in het boek te vinden. Zo zijn er nog tientallen lijntjes op deze overzichtskaartjes waar je vragen bij kunt stellen. Het lijkt wel of er niets veranderd is sinds het verschijnen van Binnendijken. Nog een opmerking dan. Op pag. 152 is de omgeving van Pingjum op de “overlay”manier bewerkt. In de lengte van de voormalig Marne, plaatselijk Mearnje genaamd

loopt van west naar oost een als dijk aangegeven streek, met de bekende kartelingen van Ir. Rienks. Maar deze wijkt op het oosten af naar het eiland van Pingjum om bij de Nes op de hefswal aan te sluiten. Wie goed ziet en ter plekke bekend is weet dat dat dwarsstukje en nooit is geweest. Wie de moeite neemt om de onderliggende kaart van de “ahn” goed te bekijken, ziet dat de dijk een stukje verder doorliep, tot de aloude Marnedijk, hier de Skutteldyk genoemd. Die dus ouder was dan de Halsband die er later op werd aangesloten! Wordt de ouderdom van de Halsband hier niet overschat? Zelfs de merkwaardige bochtjes in die dijk, vlak bij de aansluiting zijn op de “ahn” te zien, maar worden niet als dijk aangemerkt. Dit stukje heet trouwens Griene Dyk. Die bochtjes ze zijn te zien onder het woord Vaart van Witmarsumer Vaart, maar de bewerkers geven er geen asem op. Waar andere zaken zijn te wijten aan het niet of nauwelijks volgen van nieuws dat op Waterstaatsgebied aan het licht komt, is dit zonder meer een gebrek aan onderzoeksmentaliteit. Een bladzijde verder op pagina 155 staat op weer zo’n overlay-kaart die zelfde Griene dijk wel ingetekend, zonder enig commentaar. Het lijkt me een variatie op een boektitel: Kijk, mamma, met de ogen dicht!

Daarentegen de verlegging van de Sâtleaster vaart en de zijl, weer bijzonder instructief, het kaartje van Binnendijken maakt mij weinig duidelijk. Met het boek in de hand zou je er zo heen fietsen om het te zien. Nu even naar de omgeving waar ik goed huis ben de omgeving van De Tynje, Beets en Boarn. Het kaartje dat over de Leppedijken gaat, loopt niet ver genoeg door naar het oosten om te zien waar de Swynswei eindigt: in de Bovengeeuw, niet ver van de grens met Smalingerland. Dit rechte eind Swynswei ligt er als een soort strekdam om het Water van de landen te houden en naar de Boorn te leiden. De dijk ten westen van Oldeboorn, de Boarnster Slachte heeft een zelfde functie: het water van diezelfde Boorn, op te keren en naar de rivier te leiden. De twee “loze” eindvormen een soort trechter op het droge. Daar kan het gerommel van Binnendijken bij de z.g.n. Wide Boarnsein, centraal op het overlay-kaartje niet tegen op. Toen het opvangen van dat water slecht lukte, hebben de boeren van de hogere gronden onder Oud Beets, de Walle aangelegd, dus na 1456, zoals van der Molen in “Opsterland” al meldde. Hij zag niet, dat dit toen ook echt een nieuwe dijk was. Hier miste S.J. van der molen een primeur. In de verkopen van onroerend goed, sinds 1609 bijgehouden, wordt onder De Tynje geen enkele dijk genoemd. Dat kaartje had niet gehoeft. De Boorne of Ouddiep bracht een enorme massa water naar het Lege Midden. Daar was men dat ook zat en zo werd er bij Irnsum een zijl gemaakt, om onder meer het Boorne water te keren. Dat moest nu anders worden afgevoerd, waarvoor de Nije Wetering bij Oudeschouw werd gemaakt. Ze zullen in 1437 geredeneerd hebben, dat het water van Opsterland onder de Zevenwouden hoorde en dat het water daar dan ook maar moest worden opvangen en afgevoerd, via de meren bij Sneek en de zijlen bij Lemmer en Tacozijl. Maar alweer op een begeleidende kaart vond ik de aantekening dat de Wetering al in 1300 werd geacht te bestaan.

Wat in Binnendijken ontbreekt, dat zijn de droogmakerijen en de veenpolders. Daarvan geeft het boek een aantal illustraties, met kaartjes uit die tijden, en de jaren waarin ze werden drooggemaakt. Voor de Veenpolders geldt hetzelfde, met de jaren waarin ze werden opgericht. In dit geval voorziet het boek FRIESE DIJKEN wel in een lacune. Hetzelfde geldt voor het werk wat op de eilanden is gedaan met betrekking tot inpoldering verlies en opnieuw inpolderen en het beschermen zoals op Ameland, tijdelijk ook een standplaats van mij, met betrekking van de stuifduinen die tussen het west en het oost van het Eiland werden aangelegd, verdienen nog een woordje. We danken er het Zwanewater achter de stuifdijken van Ballum naar Nes aan.

Maar, wat is het een mooi boek voor op de salontafel. Maar of de historie van de waterstaat wel recht wordt gedaan, wat betreft de oudste periode zijn daar hier voldoende vragen over gerezen. Mevrouw Luzette Kroon, de dijkgraaf besluit met de toekomst van de Friese dijken. Zolang er boeren zijn die deze monumenten van ongeveer 700 jaar plat schuiven en niet hoeven te herstellen twijfel ik of er wel toekomst is. Voor de Schraarderhem in ieder geval niet, waar in zulks 2020 nog gebeurde, ik vind dat niet genoemd in het boek, terwijl dit de meest ongeschonden halsband, de dijk achterom tot dan toe, was. In het rampjaar 1975, werd de de zuidelijke dijk, de monumentale

Exmoarsterwâl, door Rienks en Walther met hoogte en breedte benoemd, door de ruilverkaveling maar even helemaal plat geschoven. Waterschap Friesland let op uw zaak; want anders is dit boek het laatste werk waarin de glorie van de Friese dijken nog kan worden getoond.

J. Post.

Leeuwarden